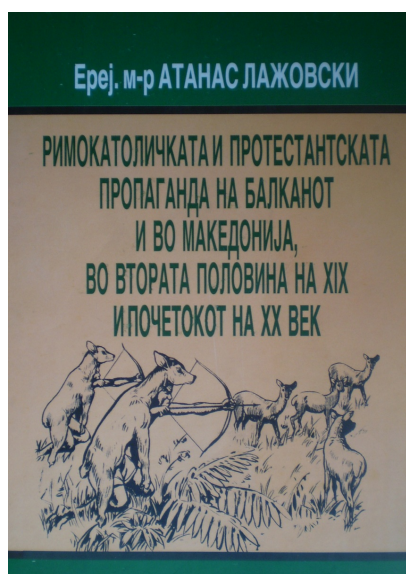

PRIKAZ KNJIGE ATANASA LAŽOVSKOG „RIMOKATOLIČKA I PROTESTANTSKA PROPAGANDA NA BALKANU I U MAKEDONIJI, U DRUGOJ POLOVINI 19. I POČETKOM 20. VEKA”

Nikola Tošić Malešević*
Ministarstvo odbrane Republike Srbije,
Univerzitet odbrane u Beogradu, *Vojno delo*

Rimokatolička i protestantska propaganda na Balkanu i u Makedoniji, u drugoj polovini 19. i početkom 20. veka, Atanas Lažovski; Manastir „Sveti Atanasij Veliki”, Žurče – Demir Hisar, 2010, 304 str.

Republika Makedonija¹ je kopnena država na Balkanskom poluostrvu koja zahvata površinu od 25.713 km² i, po popisu iz 2002. godine², ima 2.022.713 stanovnika. Glavni grad je Skoplje (mak. Skopje). Sa severa se graniči sa Republikom Srbijom, sa juga Republikom Grčkom, sa istoka Republikom Bugarskom i sa zapada Republikom Albanijom. Stanovništvo ove države je, čak i po balkanskim merilima, veoma etnički izmešano. Većinu čine (opet po popisu iz 2002. godine) Makedonci (makedonski Sloveni) kojih ima 1.290.981 (65,17%). Za njima slede Albanci 506.083 (25,57%), zatim Turci 77.959 (3,85%), Romi 53.879 (2,66%), Srbi 38.939 (2,08%), Bošnjaci (Muslimani) 19.571

(0,97%), Vlasi 9.695 (0,47%), Egipćani 3.713 (0,18%), Hrvati 2.686 (0,13%), Crnogorci 2.003 (0,09%), Bugari 1.417 (0,07%), Grci 422 (0,02%), Rusi 368 (0,01%), Slovenci 365 (0,01%), regionalno opredeljeni 829 (0,04%), neopredeljeni 404 (0,02%) i ostali 5 990 (0,29%).

Republika Makedonija je u širem smislu deo istoimene istorijsko-geografske oblasti na Balkanskom poluostrvu, pretežno planinskog karaktera. Pomenuta oblast pokriva površinu od približno 67.000 km². Sa juga je oivičena Pindskim planinama i planinom Olimp; sa zapada planinama Korab, Dešať, Jablanica, Mokra planina, obroncima planina Galičica i Suva gora i rekom Devol; sa istoka Rodopskim planinama i rekom Mestom, a sa severa Šarplaninom, Skopskom Crnom Gorom, Preševskom povijom i planinama Rujan, Kočura i Dukat. Pored Republike Makedonije (ponekad nazivane i Vardarska Makedonija zbog toga

* Аутор је спољни сарадник *Војног дела* и самостални истраживач – мастер историчар.

¹ U Ujedinjenim Nacijama (UN) je zvanično priznata kao Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija.

² Popis iz 2011. godine nikada nije sproveden zbog sabotiranja od strane albanske nacionalne manjine.

što zahvata gornji deo doline reke Vardar), delovi ove istorijsko-geografske oblasti pripadaju Bugarskoj (Pirinska Makedonija, u gornjem delu doline reke Strume sa centrom u Blagoevgradu) i Grčkoj (Egejska Makedonija, na obali Egejskog mora, u donjim delovima dolina reka Vardara i Strume sa centrom u Solunu), dok mali delovi pripadaju Albaniji (oblast oko Ohridskog i Prespanskog jezera sa albanske strane granice) i Srbiji (oblast do Preševske povije i gornji deo doline reke Pčinje, tj. današnja opština Trgovište).

Značaj teritorije Makedonije, i države i istorijsko-geografske oblasti, jeste u njenom strateškom položaju. Ona je, uz Srbiju, srce Balkanskog poluostrva. Kroz nju, kao i kroz Srbiju, prolazi Moravsko-vargarska dolina, važan put i komunikacija koja se prostire u pravcu sever-jug i povezuje Beograd, na severu, sa Solunom i dalje Atinom na jugu. Zbog toga su mnogi balkanski narodi, kao i velike sile Evrope i sveta, često nastojali da bude u njihovom posedu. Takođe, od nje polaze putevi koji je, preko dve srpske oblasti (Kosova i Metohije i Raške oblasti (Sandžaka)), povezuju sa Bosnom i Hercegovinom.

Pored raznih država, Makedoniju su pokušale da poseduju i razne crkvene organizacije (i pravoslavne, i katoličke, i protestantske) vršeci propagandu među njenim stanovništvom, nastojeći da ga privuku sebi. Jedna od interesantnih propagandi svakako je ona koju su vršile Rimokatolička i različite protestantske crkve u drugoj polovini XIX i početkom XX veka, dakle u periodu kada je Makedonija još uvek bila pod turskom (osmanskom) vlašću koja je uveliko propadala. Taj proces propadanja doprineo je tome da je stanovništvo bilo izloženo svim vrstama nesigurnosti, zloupotrebama vlasti, bandi, crkvenih starešina i mnogih drugih. U takvoj situaciji Rimokatolička i protestantske crkve otpočele su svoje aktivnosti sa ciljem da, iz svojih interesa i interesa država u čije ime su delovali, na svoju stranu i u svoju crkvu prevedu što više zbuđenog i izrabljivanog pravoslavnog stanovništva u Makedoniji, ali i širom Balkanskog poluostrva. Imajući u vidu da je ova aktivnost rimokatolika i protestanata veoma zanimljiva, protojerej Atanas Lažovski³ odlučio je da napiše knjigu koja će čitaocima predstaviti njihovo delovanje. Iz štampe je 2010. godine, na makedonskom jeziku, izašlo njegovo delo pod nazivom *Rimokatoličkata i protestantskata propaganda na Balkanot i vo Makedonija, vo vtorata polovina na XIX i početokot na XX vek* (srp. *Rimokatolička i protestantska propaganda na Balkanu i Makedoniji, u drugoj polovini XIX i početkom XX veka*).

Atanas Lažovski napisao je ovu knjigu na osnovu bogate literature i velikog broja istorijskih izvora. Od korišćene literature navodimo neke od najznačajnijih: Hristo Andonov-Poljanski, *The attitude of the USA towards Macedonia (the 19th century and during the Ilinden uprising 1903)*; Mihail Arnaudov, *Egzarh Ľosif i vŕlgarska kulturna borba (1870-1915)*; Krste Bitoški, *Makedonija vo vremeto na golemata istočna kriza (1875-1881)*; Slavko Dimevski, *Crkovna istorija na makedonskiot narod*; Vladimir Dimitrijević, *Pravoslavna crkva i ekumenizam*; Jevsević Popović, *Opšta crkvena istorija, knjiga 2, (1054-1912)*; Aleksandar Trajanovski, *Bugarskata egzarija i makedonsko nacionalno dviženje (1893-1908)*; Vančo Ğorgiev, *Sloboda ili smrt. Makedonsko revolucionarno narodnoosloboditelno dviženje vo Solunski ot vilaet 1893-1903 godina*; Jovan Radonjić, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje (XVI-XIX)*; Aleksandar Hristov, *Sozdavanje na makedonskata država*; Charles A. Frazee, *Catoliks and sultans. The church and the Ottoman Empire (1453-1923)*; Stefan Čureški, *Rimokatoličeskata propaganda i vŕlgarskata istorija kŕm vŕlgarskata istorija*; Aco Mitrev, *Početokot na evangelskite crkvi vo Makedonija 1868-1922*; Bengamin Paul Moizes, *A history of the con-*

³ U vreme pisanja ove knjige Atanas Lažovski je po crkvenom činu bio jerej. Od tada do vremena pisanja ovog prikaza napredovao je u čin protojereja.

gregational and Methodist churches in Bulgaria and Yugoslavia; Mihajlo Minoski, *Politikata na Avstro-Ungarija prema Makedonija i makedonskoto prašanje (1878-1903)*, itd.

Takođe, tu su i članci: Tuše Vlahov, *Kukuš i negovoto istoričesko minato*; Hristo Andonov-Poljanski, *Dojran vo minatoto*; Slavko Dimevski, *Kukuškata unija vo 1859*; Dragomir Marić, *Štrosmajer i mitropolit Mihailo*; German Ivanov-Trinadcatyj, *Vatikan i Rossia*; Risto Stankov, *Unijatskiot koledž vo Solun i negovoto značenje za južnovardarskiot region*; Branko Panov, *Crkveno-prosvetni borbi vo Strumičko vo XIX vek*, itd.

Korišćeni su i istorijski izvori – članci iz štampe (periodika). Upotrebljeni su, na primer, članci iz listova, kao što su *Vesnik srpske crkve*,⁴ *Vest*, *Makedonsko sonce*, *Zornica*,⁵ *Forum*,⁶ i dr. Zatim, određeni internet-sajtovi (www.geocities.com, www.romania-religion.com, www.macedonium.org, www.pravoslavie.domainbg.com, www.promacedonia.com, itd.). Na kraju, kao najvažnije, knjiga sadrži i neobjavljene istorijske dokumente iz raznih arhiva. Od objavljenih istorijskih izvora Lažovski je koristio: *Britanski dokumenti za istorijata na Makedonija, tom III, (1848-1856)* (redakcija Hristo Andonov-Poljanski) i *tom IV (1857-1885)* (redakcija Dragi Ćorčiev); *Odabrani tekstovi od istorijata na makedonskiot narod, II del, treto dopolnitelno i prošireno izdanje* (urednik Ljuben Lape); *Francuski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod, serija IV, tom I (1878-1879)* (redakcija Andrija Lainović, Ivan Kantardžiev i Ljubomir Gerasimov); *Ruski dokumenti za Makedonija i makedonskoto prašanje (1859-1918)* (redakcija Aleksandar Trajanovski) i dr. Od neobjavljenih izvora, protojerej Lažovski je upotrebio razne i mnogobrojne dokumente iz Državnog arhiva Makedonije (fond Skopska mitropolija od 1890. do 1913. godine, fond Bugarska egzarhija – Prosvetno odeljenje i fond Ruski konzulat u Solunu), Arhiva Makedonske akademije nauka i umetnosti, Arhiva Bogoslovske fakulteta „Sveti Kliment Ohridski“ Univerziteta u Skoplju (mak. Skopje), Istorijskog arhiva grada Bitolja (mak. Bitola), Arhiva grada Strumice, Arhiva grada Prilepa a upotrebio je takođe i rukopis *Hronika župe Bitoljske* koju je napisao Alojzij Turk i koji se nalazi u posedu rimokatoličke crkve Presvetog srca Isusovog u gradu Bitolju.⁷

Na početku knjige Atanasa Lažovskog nalazi se njegova posveta posle koje sledi *Voved* (srp. *Uvod*), a nakon toga glavni tekst rada koji je izdvojen na sedam poglavlja koji, pak, sadrže više manjih potcelina. Prvo poglavlje nosi naziv *Opšto za rimokatoličkata propaganda* (srp.: *Opšte o rimokatoličkoj propagandi*) i u njoj autor čitaocima predstavlja nastanak i osnovne načine funkcionisanja propagande koju sprovodi Rimokatolička crkva, pojačavanje rimokatoličke propagande u Makedoniji i latinizovanje Istočne (Pravoslavne) crkve preko propagandne istorije koju sprovodi Rimokatolička crkva. Drugo poglavlje zove se *Širenje na unijata⁸ vo balkanski-te zemji* (srp.: *Širenje unije u balkanskim zemljama*) i u ovoj glavi se prikazuje širenje grkokatolicizma, u drugoj polovini XIX veka, u Grčkoj i Rumuniji.⁹ Treće poglavlje nosi naziv *Kukuškata*

⁴ *Vesnik srpske crkve* bio je list jednog od svešteničkih udruženja.

⁵ *Zornica* je bio protestantski list.

⁶ *Forum* je bio unijatski list.

⁷ Rimokatolička crkva Presvetog srca Isusovog u Bitolju sagrađena je 1856. godine.

⁸ Unijatska ili Grkokatolička crkva nastala je naporom Rimokatoličke crkve. Pristalice Unijatske crkve zadržali su sve svoje pravoslavne obrede, ali su za vrhovnog poglavara hrišćanske religije priznali papu – poglavara Rimokatoličke crkve u Rimu. Otuda naziv unijati.

⁹ Rimokatoličanstvo, grkokatoličanstvo i protestantizam su se, u određenoj meri, raširili među pravoslavnim stanovništvom u Grčkoj, Makedoniji i Rumuniji. Međutim, i pored svih napora, nisu uhvatili koren u Srbiji, Crnoj Gori, Vojvodini, Raškoj oblasti (Sandžaku), Kosovu i Metohiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Albaniji, Istočnoj Rumeliji, Trakiji i Bugarskoj zbog jakog otpora koje je pružalo pravoslavno stanovništvo u pomenutim krajevima, a u slučaju Srbije, Crne Gore

unija (srp.: *Kukuška unija*) i u njemu se opisuje geografski položaj gradova Kukuš i Dojran,¹⁰ crkvene borbe u Poljanskoj eparhiji¹¹ 40-tih i 50-tih godina XIX veka, molba Kukušana rimskom papi u kojoj se kaže da žele da prihvate uniju (grkokatolicizam), izbor Partenija Zografskog za poljanskog episkopa i njegovo nastojanje da se u crkve uvede crkvenoslovenski jezik kao bogoslužbeni umesto grčkog i njegova smena zbog toga, kao i postavljanje Josifa Sokolskog za prvog unijatskog episkopa 1860. godine, njegov rad (pored ostalog i na teritoriji istorijsko-geografske oblasti Makedonije¹²) i smena, tačnije otmica, od strane Rusa, 1861. godine, kojima nije odgovaralo širenje bilo kog vida katoličanstva na Balkanu i opadanje prvog unijatskog talasa. *Vtor unijatski bran* (srp.: *Drugi unijatski talas*) naziv je četvrtog poglavlja u kojem Atanas Lažovski opisuje osnivanje Bugarske egzarhije 1870. godine i početak njenog sukoba sa Carigradskom patrijaršijom oko nadležnosti nad slovenskim pravoslavnim stanovništvom u evropskom delu Turskog Carstva, ponovno širenje unijatstva u Makedoniji i delatnost Dimitra Pop Georgieva Berovskog na tom zadatku, ponovno opadanje unijatskog pokreta, osnivanje unijatske episkopije u Makedoniji,¹³ rimokatoličku propagandu u Makedoniji nakon Berlinskog kongresa (1878. godine), unijatstvo među Aromunima (nazivaju se još Vlasi ili Cincari) i onemogućavanje njenog širenja među tom etničkom grupom zahvaljujući delatnosti rumunske diplomatije, širenje unijatstva u Vodenskoj i Strumičkoj eparhiji,¹⁴ unijatski pokret u Makedoniji 80-tih godina XIX veka i rad kongregacije rimokatoličkih sestara „Evharistinki”.

Peto poglavlje nosi naslov *Unijatskoto dviženje vo Makedonija vo 90-te godini od XIX vek* (srp.: *Unijatski pokret u Makedoniji u 90-tim godinama XIX veka*) i predstavlja uspeh Bugarske egzarhije u njenim naporima da postavi svoje episkope na vladličanske stolice u Makedoniji, život i delo skopskog vladike Teodosija, njegove pokušaje da obnovi nekadašnju Ohridsku arhiepiskopiju i njegovu smenu zbog takvih radnji, kao i sukobe i sudare između pristalica unijatstva i Bugarske egzarhije u Makedoniji. *Rimokatoličkata propaganda vo Makedonija vo početkot na XX vek* (srp.: *Rimokatolička propaganda u Makedoniji na početku XX veka*) naziv je šestog poglavlja. U njemu se najpre opisuje situacija u Makedoniji pred izbijanje Ilindanskog ustanka 1903. godine,¹⁵ kao i aktivnosti rimokatoličkih misionara i ženskih misija i njihova propaganda posle njegovog gušenja od strane turskih vlasti sve

i od 1878. godine Bugarske, takođe i zbog jakog otpora državnih vlasti u pomenutim balkanskim zemljama. Treba reći i to da su rimokatolički misionari nastojali da pridobiju lokalno stanovništvo obećanjima da će, ako prihvate uniju (grkokatolicizam), u crkvama kao bogoslužbeni jezik uvesti crkvenoslovenski umesto grčkog koji je protežirala Carigradska patrijaršija kojom su upravljali (a i danas upravljaju) Grci. To obećanje rimokatolički misionari su uglavnom ispunjavali.

¹⁰ Grad Dojran danas se nalazi u Republici Makedoniji, na obali Dojranskog jezera, a grad Kukuš u Grčkoj (Egejskoj Makedoniji). Inače, ime gradu Kukušu dalo je makedonsko stanovništvo koje je do početka 20-tih godina prošlog veka bilo većinsko u njemu i njegovoj oblasti, dok je danas na tom prostoru većinsko stanovništvo grčko koje grad naziva Kilkis.

¹¹ Poljanska eparhija je obuhvatala Kukuš i Dojran.

¹² Treba imati u vidu da u ovoj knjizi Atanas Lažovski piše o istorijskim procesima i događajima u Makedoniji kao istorijsko-geografskoj oblasti, a ne državi Makedoniji koja danas obuhvata samo deo pomenute istorijsko-geografske oblasti.

¹³ Sve pomenuto dešavalo se 70-tih godina XIX veka.

¹⁴ Grad Strumica danas se nalazi u Republici Makedoniji, a grad Voden u Grčkoj (Egejskoj Makedoniji). Grčko stanovništvo, koje je danas većinsko, grad zove Edesa, dok ga makedonsko stanovništvo, koje je do početka 20-tih godina prošlog veka bilo većinsko u njemu i njegovoj okolini, naziva Voden. U antičkom makedonskom kraljevstvu to je bio prva njegova prestonica i nazivao se Ege. Prestonica tog antičkog kraljevstva kasnije je premeštena u grad Pelu.

¹⁵ Ilindanski ustanak (mak. Ilindensko vostanie) jeste ustanak makedonskog naroda protiv turske vlasti. Centar ustanka bio je u gradiću Kruševo koji se nalazi na jugozapadu Republike Makedonije blizu široke i prostrane Pelagonijske kotline u kojoj se nalaze veliki makedonski gradovi Prilep i Bitolj. Ustanak je trajao od 2. do 12. avgusta 1903. godine i brutalno je ugušen od turskih vlasti. Danas je Ilindan (mak. Ilinden) državni praznik Republike Makedonije.

do oslobođenja Makedonije od osmanske vladavine u Prvom balkanskom ratu (1912–1913) i njene podele između Srbije, Grčke i Bugarske posle Drugog balkanskog rata (1913).¹⁶ Poslednje, sedmo poglavlje, *Protestantskata propaganda* (srp.: *Protestantska propaganda*) donosi čitaocima informacije o tome koji su bili razlozi za nastanak protestantizma (reformacije) koji se odvojio od Rimokatoličke crkve, koje su osnovne karakteristike protestantskog teološkog učenja, kako se ono širilo u Makedoniji u drugoj polovini XIX veka (prvenstveno je pomagana od strane Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i Velike Britanije) i kako su osnovane protestantske opštine u Makedoniji. U ovom poglavlju opisuje se i otmica američke protestantske misionarke Elen Stoun¹⁷ i delatnost protestantskih misija posle Ilindanskog ustanka (1903) sve do prestanka turske vlasti nad Makedonijom i njene podele između Srbije, Grčke i Bugarske posle Balkanskih ratova 1912–1913. godine.

Ovo delo Atanasa Lažovskog predstavlja zaista dragoceno štivo, budući da tema koju obrađuje nije toliko poznata u javnosti. U njoj se, pored ostalog, može videti tragična sudbina ovih prostora koji su oduvek bili raskrsnica različitih civilizacija, država, puteva i kultura. Ovo delo realno predstavlja istorijske događaje i nije opterećeno propravoslavnim, sa jedne, ili antirimokatoličkom i antiprotestantskom propagandom, sa druge strane, kao ni procrkvenom i antisekularističkom propagandom, sa treće strane. Knjiga se može nabaviti u Republici Makedoniji, a jedini problem može biti to što nije prevedena na srpski jezik. Međutim, autor ovog prikaza smatra, budući da su srpski i makedonski jezik veoma slični, da njeno čitanje ne mora predstavljati nepremostivu prepreku za razumevanje sadržaja.

Posle glavnog teksta knjige slede *Zaključok* (srp.: *Zaključak*), prilog¹⁸ i spisak korišćenih izvora i literature, a nakon njih izvodi iz recenzija koje su napisali prof. dr Dalibor Joivanovski i protojerej-stavrofor Nikola Grambozov. Na samom kraju nalazi se sadržaj i katalogizacija u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci „Sveti Kliment Ohridski” u Skoplju.¹⁹ Knjiga je solidno tehnički opremljena i sadrži određeni broj crnobelih fotografija. Izdao ju je manastir „Sveti Atanasij Veliki” (srp.: „Sveti Atanasije Veliki”) koji se nalazi nedaleko od sela Žurče u opštini Demir Hisar²⁰, a njeno objavljivanje finansijski je pomogla „Međunarodna fondacija za muziku i umetnost” koja se nalazi u Vaducu, glavnom gradu Kneževine Lihtenštajna.

¹⁶ Podela Makedonije između Srbije, Grčke i Bugarske značila je i kraj rimokatoličke i protestantske propagande, jer su je vlasti pomenutih balkanskih država onemogućile.

¹⁷ Nju su, 21. avgusta 1901. godine, oteli i tražili otkup pripadnici Unutrašnje makedonske revolucionarne organizacije, poznate kao VMRO, koja se borila za osnivanje samostalne Makedonije. To su učinili jer su im trebala finansijska sredstva za njihovu borbu.

¹⁸ Prilog predstavlja pravoslavni „Simvol (Simbol) vere”.

¹⁹ Pomenuta biblioteka je centralna narodna biblioteka u Makedoniji isto kao što je to u Srbiji Narodna biblioteka Srbije u Beogradu.

²⁰ Gradić Demir Hisar se nalazi na jugozapadu Republike Makedonije nedaleko od prostrane i široke pelagijske kotline u kojoj se nalaze veliki makedonski gradovi Bitolj i Prilep.